

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Pluricentriciteit in de taalgeschiedenis: bouwstenen voor een geïntegreerde geschiedenis van het Nederlands (16de - 19de eeuw)

Van de Voorde, I.

Citation

Van de Voorde, I. (2022, April 19). *Pluricentriciteit in de taalgeschiedenis: bouwstenen voor een geïntegreerde geschiedenis van het Nederlands (16de - 19de eeuw)*. LOT dissertation series. Amsterdam, LOT. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3284980>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3284980>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hoofdstuk 2 – Taalgeschiedenis

1 Inleiding

De geschiedenis van het Nederlands is elders reeds uitvoerig beschreven (o.a. De Vooyo, 1970; Janssens & Marynissen, 2011; Van den Toorn et al., 1997; Van der Sijs, 2004; Van der Wal & Van Bree, 2008; Willemyns, 2013). Deze overzichtswerken presenteren de taalgeschiedenis vanuit een traditioneel perspectief, waarbij de nadruk ligt op “de geleidelijk ontstane eenheid in taalgebruik” (Rutten, 2008b, p. 34). Recenter empirisch onderzoek kon de traditionele opvattingen enigszins aanvullen, en op sommige punten bijstellen. Voor het onderhavige onderzoek naar historische pluricentriciteit in het Nederlandse taalgebied combineren we traditionele en recentere opvattingen. Paragraaf 2 vangt aan met een overzicht van de taalhistorische context. We laten dit overzicht beginnen bij de 16de eeuw, parallel aan de corpusopbouw voor het huidige onderzoek. Het *Historical Corpus of Dutch* (HCD) omvat vier eeuwen, beginnende bij de 16de eeuw tot en met de 19de eeuw. In dit hoofdstuk worden de hoofdlijnen van de taalgeschiedenis stapsgewijs uiteengezet (Paragraaf 2, Sectie 2.1). Voor een gedetailleerd overzicht verwijzen we naar de eerdergenoemde taalgeschiedenissen. Vervolgens gaan we in op het recenter empirisch onderzoek (Sectie 2.2). Dit onderzoek is onderdeel van de *historische sociolinguïstiek*, een taalkundige benadering die in de jaren '80 van de 20ste eeuw als discipline is ontstaan. De onderzoekstraditie en principes van deze discipline komen aan bod in Paragraaf 3. Onze studie van pluricentriciteit sluit eveneens aan bij de historische sociolinguïstiek. We zullen zien dat elektronische corpora een belangrijk instrument zijn voor historisch-sociolinguïstisch onderzoek. Na een beschrijving van corpora die voor eerdere studies opgebouwd werden, blikken we vooruit op het HCD.

2 Geschiedenis van het Nederlands

2.1 Taalhistorische context

Binnen de Lage Landen beschouwen we de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, die vandaag ruwweg corresponderen met Nederland en het

huidige Vlaanderen in België. Rond het midden van de 16de eeuw werden de Nederlanden onder Karel V, koning van Spanje, verenigd in de zogenaamde Zeventien Provinciën (Blockmans, 2014, pp. 118-121; Janssens & Marynissen, 2011, p. 76; pp. 101-102; Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 184-185). Op dat moment was Brabant in de Zuidelijke Nederlanden het politieke, economische en culturele centrum (o.a. Willemys, 2003a, p. 95). Het protestantisme kwam in die tijd op en bereikte ook de Nederlanden. Deze stroming strookte niet met het katholieke bewind van Karel V en vervolgens Filips II, zijn zoon. Laatstgenoemde trad streng op tegen aanhangers van de Reformatie. Hij liet de hertog van Alva aantreden om de orde in de Nederlanden te handhaven. Alva voerde een schrikbewind. Zo was hij voorzitter van de beruchte Raad van Beroerten. Vele mensen werden door dit rechtscollege ter dood veroordeeld (Blockmans, 2014, pp. 135-140; Janssens & Marynissen, 2011, p. 103; Van der Sijs, 2004, p. 30). Het Spaanse schrikbewind heeft geleid tot de Opstand in de Nederlanden. Deze (Nederlandse) Opstand begon in 1568 en zou duren tot 1648 (Vrede van Münster). Tijdens de Opstand werden de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden staatkundig van elkaar gescheiden. Hieraan gingen de Unies van Atrecht (in het Zuiden) en Utrecht (in het Noorden) vooraf. Met de Unie van Atrecht (1579) werd overeengekomen dat Henegouwen en Artesië geen strijd meer zouden voeren tegen de Spanjaarden en trouw zouden blijven aan de katholieke godsdienst, alsook aan Filips II. In de Unie van Utrecht (1579) werd o.m. godsdienstvrijheid vastgelegd. De Noordelijke gewesten en enkele Vlaamse en Brabantse steden verenigden zich op die manier tegen het katholieke Spaanse bewind. In de jaren '80 kwamen Vlaanderen en Brabant echter opnieuw onder Spaans gezag. Met het Plakkaat van Verlatinghe (1581) werd het gezag van Filips II in de Noordelijke gewesten definitief afgezworen. De val van Antwerpen in 1585 markeerde de scheiding tussen Noord en Zuid. Antwerpen werd toen als laatste grote stad veroverd door de Spanjaarden. Hiermee was de opstand besloten in de Zuidelijke Nederlanden, die onder Spaans bewind bleven. Het Noorden werd een republiek, die bekend stond als de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (Blockmans, 2014, pp. 139-144; Janssens & Marynissen, 2011, pp. 103-105; Van der Sijs, 2004, pp. 30-31; Van der Wal & Van Bree, 2008, p. 185; Van Deursen, 2014, pp. 147-150; Van Leuvensteijn et al., 1997, pp. 235-239).

Na de val van Antwerpen verschoof het economische en culturele centrum van de Lage Landen naar het Noorden en meer bepaald de Hollandse steden met Amsterdam als belangrijkste stad. De scheiding had ook implicaties op taalkundig vlak (Janssens & Marynissen, 2011, pp. 105-106; Van der Wal, 1995, pp. 29-30; Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 185-186; Willemyns, 2003a, p. 95). In de 16de eeuw werd namelijk al de basis gelegd voor een Nederlandse standaardtaal met de verschijning van spellingvoorschriften, grammatica's en woordenboeken. Die aanzetten gingen uit van zowel het Zuiden als het Noorden en zijn vooral te situeren in de tweede helft van de 16de eeuw. Een vroeg werk over spelling was de *Nederlandsche Spellijnghe* (1550) van de Vlaming Lambrecht. Dezelfde Lambrecht was verantwoordelijk voor een van de eerste woordenboeken, namelijk het *Naembouck van allen natuerlicken ende ongheschuumde vlaemsche woorden* (1562). Kiliaan bracht in 1574 een Nederlands-Latijn woordenboek uit, dat nog herdrukken kende in 1588 en 1599. Hij was corrector bij de drukkerij Plantijn in Antwerpen. Daarnaast verscheen de *Nederduitse Orthographie* (1581) van De Heuter. Laatstgenoemde was uit het Noorden afkomstig, maar zijn *Orthographie* verscheen in Antwerpen. De *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst* (1584) was de eerste gedrukte grammatica van het Nederlands. Deze was van de hand van de noorderling Spiegel, die hiervoor samenwerkte met andere leden van de rederijderskamer In Liefd' Bloeyende in Amsterdam (Janssens & Marynissen, 2011, pp. 115-116; p. 127; Van der Wal, 1995, pp. 26-29; Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 186-195; pp. 198-199; Willemyns, 2003a, pp. 97-99).

Bovengenoemde werken kunnen beschouwd worden als het begin van de codificatie van het Nederlands. Dit betekent dat de vorm van de taal vastgelegd wordt, met o.m. een spelling en grammatica die zo uniform mogelijk zijn (Haugen, 1966, p. 931). Intussen raakte het Nederlands ook in gebruik in de wetenschappen. Als voorbeeld noemen we hier het *Cruyde Boeck* (1554) van Dodoens. Deze wetenschapper uit Mechelen schreef dit boek in de volkstaal en niet in het Latijn zoals gebruikelijk was. Ook Stevin, een wiskundige uit het Zuiden die werkzaam was in Leiden, pleitte voor het gebruik van de volkstaal in het wetenschappelijke discours. Zelf schreef hij zijn wetenschappelijke werken ook in het Nederlands. Het gebruik van het Nederlands in de wetenschappen wijst op elaboratie of functie-uitbreiding. In de termen van Haugen (1966, p. 931) betekent dit dat de taal voor verschillende functies aangewend kan worden (Janssens & Marynissen,

12 Pluricentriciteit in de taalgeschiedenis

2011, pp. 117-118; p. 124; Van der Wal & Van Bree, 2008, p. 188; pp. 198-199; Willemys, 2003a, pp. 97-98). Na de val van Antwerpen verschoof de focus in de taalgeschiedenissen. Vogl en Hüning (2010, p. 234) stellen het volgende:

In the description of the further development of Dutch, the emphasis is usually placed on the contrast between the rise of the Dutch language in the Dutch Republic and the gradual decline of Dutch in the southern part in the centuries following the split.

Het algemene oordeel is dan dat het Zuiden geen aandeel meer gehad heeft in de standaardisatie van het Nederlands (o.a. Van der Sijs, 2004, p. 53; Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 185-186). Voor we ons richten op het vervolg van de standaardisatie is het belangrijk om op te merken dat de ontwikkeling van een eenheidstaal zich hoofdzakelijk afspeelde op het geschreven niveau. In het gesproken taalgebruik bestond nog lange tijd variatie (Van der Wal & Van Bree, 2008, p. 221).

Het verhaal van standaardisatie speelt zich vanaf de 17de eeuw aldus af in de Noordelijke Nederlanden (o.a. Van der Wal, 1995, pp. 29-30). Het economische en culturele centrum was aan het einde van de 16de eeuw immers verschoven naar Holland. De 17de eeuw staat in de Republiek in het algemeen bekend als een periode van bloei, en wordt traditioneel de Gouden Eeuw genoemd. Door de religieuze en politieke spanningen in het Zuiden in de 16de eeuw, waren vele zuiderlingen gevlucht naar het Noorden. Na de val van Antwerpen werd de toestroom naar het Noorden nog groter. Het ging o.a. om geleerden, drukkers, kunstenaars en dichters. Deze groep had dan ook prestige in het Noorden. De Nederlandse standaardtaal ontwikkelde zich op basis van het Hollandse dialect, dat op dat moment veel aanzien genoot. Holland was immers een economisch machtig centrum. In de terminologie van Haugen (1966, p. 932) wijst dit op selectie. In deze fase wordt een dialect gekozen waarop de normen gebaseerd zullen worden. Meer specifiek hebben we dan te maken met selectie op macroniveau (zie o.a. Van der Wal, 1995, pp. 30-34). Voor het Nederlands was dit het Hollandse dialect, dat als model fungeerde, maar ook werd verrijkt met Vlaamse en vooral Brabantse elementen. Die elementen waren zowel bekend uit de invloedrijke Zuidelijke schrijftaaltraditie uit de middeleeuwen als afkomstig van de zuidelijke immigranten, die prestige hadden in het Noorden (Janssens & Marynissen,

2011, p. 114; pp. 119-120; Van der Wal, 1995, pp. 32-34; Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 200-201; pp. 203-205).

Daarnaast vond in de 17de eeuw verdere codificatie plaats. Er verschenen taalbeschouwende werken die betrekking hadden op de spelling en vooral op de grammatica van het Nederlands. De *Nederduytsche Grammatica ofte Sprac-konst* (1625) was de eerste nieuwe grammatica die in de 17de eeuw werd gepubliceerd.³ Deze grammatica was van de hand van Van Heule, die in 1633 een tweede grammatica uitbracht. Verder verschenen *Ont-werp der Neder-duitsche letter-konst* (1649) van Kók en *Aanmerkingen op de Neederduitsche taale* (1653) van Leupenius (Janssens & Marynissen, 2011, p. 123; Van der Wal, 1995, p. 30; Van der Wal & Van Bree, 2008, p. 218). De grammatica van Leupenius geldt als de laatste grammatica van de 17de eeuw. Wat de codificatie betreft wijst dit op een zekere consolidatie rond het midden van de eeuw, zoals gesignaleerd door Van der Wal (1995, p. 40). De periode vanaf de tweede helft van de 16de eeuw tot en met de eerste helft van de 17de eeuw wordt door Van der Wal en Van Bree (2008, p. 220) geduid als de “eerste fase van het standaardiseringsproces”. In deze eerste fase ontstonden taalnormen en werden bepaalde taalvarianten geselecteerd voor de standaardtaal (Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 218-220). Ook dit is selectie, maar op microniveau (zie o.a. Van der Wal, 1995, pp. 34-36). De tweede fase, die daarop volgde, hield in dat de standaardtaal verder verbreid werd (Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 220-222). Bij de selectie van bepaalde varianten speelden niet alleen grammatica’s een rol, ook het taalgebruik van invloedrijke auteurs en in invloedrijke geschriften werd soms als voorbeeld nagevolgd. Als invloedrijke 17de-eeuwse auteurs worden traditioneel Hooft en Vondel genoemd. Een invloedrijk werk was ook de Statenvertaling (1637). Aan deze in opdracht van de Staten-Generaal gemaakte Bijbelvertaling werkten vertalers en reviseurs uit het Noorden en Zuiden van het taalgebied mee. Zij streefden naar een algemene taal en kozen bewust voor bepaalde taalvarianten, terwijl andere varianten afgewezen werden (Janssens & Marynissen, 2011, pp. 121-122; Van der Wal, 1995, pp. 34-35).

³ Van Heule leverde de eerste nieuwe grammatica van de 17de eeuw aan. Oudere grammatica’s konden ook in de 17de eeuw verschijnen, zoals de herdruk van de *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst* in 1614 en in 1649 (Van der Sijs, 2004, p. 419).

14 Pluricentriciteit in de taalgeschiedenis

In de 18de eeuw zette het proces van standaardisatie zich voort. Er verschenen nog verschillende normatieve werken, waaronder publicaties van Moonen, Huydecoper en Ten Kate. De eerste volledige grammatica die in de 18de eeuw uitgegeven werd was de *Nederduitsche spraekkunst* (1706) van Moonen. Geen van deze grammatici baseerde zich voor de taalnormen op het gesproken taalgebruik, dat nog geen uniformiteit kende. De taalreglementering in de 18de eeuw zorgde wel voor uniformiteit op het gebied van de geschreven taal. Tegen het einde van deze eeuw was er sprake van eenheid in de schrijftaal (Janssens & Marynissen, 2011, pp. 127-129; Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 233-241; pp. 249-251). Aan het begin van de 19de eeuw liet de overheid de spelling- en grammaticaregels officieel vastleggen. Dit resulteerde in een spellingregeling ontworpen door Siegenbeek (1804) en een grammatica opgesteld door Weiland (1805). Men kan stellen dat de schrijftaal hiermee geconsolideerd was. In de 19de eeuw werd er ook gewerkt aan het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) onder de redactie van De Vries en Te Winkel. Beide Nederlanders werkten tegelijk aan een spellingregeling die toegepast zou worden in het woordenboek. Op basis van de spelling Siegenbeek verscheen in 1863 dan de spelling van De Vries en Te Winkel, die in 1864 in België en nadien in Nederland ingevoerd werd (Janssens & Marynissen, 2011, pp. 129-130; p. 133; p. 160; Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 287-293; pp. 311-316). Eenheid in het gesproken taalgebruik ontstond in Nederland pas in de loop van de 19de eeuw en vooral in de 20ste eeuw (Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 342-344).

De aanloop naar een Nederlandse standaardtaal in het Noorden wordt traditioneel afgezet tegen verval in het Zuiden na de scheiding. Het verval manifesteerde zich op economisch, sociaal en cultureel gebied. De situatie had daarnaast ook gevolgen voor het Zuidelijke Nederlands (Janssens & Marynissen, 2011, pp. 107-108; p. 137; Willemys, 2003b, pp. 137-139). De Zuidelijke Nederlanden werden in de 17de en 18de eeuw geregeerd door respectievelijk Spaanse en Oostenrijkse machthebbers. Tot 1713 waren ze staatkundig afhankelijk van Spanje. Vervolgens behoorden de Zuidelijke Nederlanden toe aan Oostenrijk. Tijdens het Spaanse en Oostenrijkse regime zou het proces van standaardisatie gestagneerd zijn. In de 17de eeuw moest het Nederlands namelijk concurreren met het Latijn en het Frans. Er waren in het Zuiden dus al twee standaardtalen voorhanden, die belangrijke functies vervulden. Zo werd het Latijn gebruikt in de katholieke kerk, de

wetenschap en het hoger onderwijs, terwijl het Frans in toenemende mate een cultuurtaal werd in de hogere kringen. In de 18de eeuw nam het prestige van het Frans nog toe.⁴ Het Nederlands was de taal van het gewone volk, terwijl de hogere sociale klassen zich van het Frans bedienden. Dit resulteerde in een sociale kloof, die steeds groter werd. Hoewel het Frans veel prestige had, was het een minderheidstaal in de 17de en de 18de eeuw. De meerderheid van de bevolking gebruikte de volkstaal. Van een algemene verfransing was dus geen sprake (Geerts, 1997, pp. 563-564; Janssens & Marynissen, 2011, pp. 107-108; pp. 138-139; Janssens, 2014, pp. 223-237; pp. 263-268).

In 1795 werden de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk geannexeerd en kwamen ze dus onder Frans bewind. Dit ging gepaard met een Franse taalpolitiek. De Fransen wilden de idealen van de Franse Revolutie verspreiden en waren ervan overtuigd dat dit in het Frans, de taal van de Verlichting, diende te gebeuren. Het Frans werd opgelegd als taal voor het bestuur en de rechtspraak. Daarnaast wilden de Franse bezetters het Frans verspreiden via het onderwijs. Een volledige verfransing was evenwel niet mogelijk. Met name in het lager onderwijs bleek het niet haalbaar om de taalmaatregelen door te voeren. De grote meerderheid van de bevolking was het Frans ook niet machtig. Het gewone volk bleef, ook onder Frans bewind, de volkstaal gebruiken. De verfransingspolitiek bereikte dus vooral de nieuwe leidende burgerij, die hiervoor openstond. Het hoger onderwijs zorgde daarnaast ook voor een verfransing van de intellectuele elite (Geerts, 1997, pp. 565-566; Janssens & Marynissen, 2011, p. 108; p. 140; Roegiers & Van Sas, 2014, pp. 292-298; Willemys, 2003b, pp. 172-179). De Franse bezetters stonden negatief tegenover het Zuidelijke Nederlands, dat als een dialect beschouwd werd. Tijdens de Franse tijd werd het Nederlands dan ook zo veel mogelijk geweerd (Geerts, 1997, p. 565; Janssens & Marynissen, 2011, p. 140). Willemys (2003b, p. 179) vat de situatie voor het Zuidelijke Nederlands als volgt samen:

⁴ Eenzelfde tendens is overigens in de Noordelijke Nederlanden waar te nemen. In de 17de eeuw kwam het Latijn nog regelmatig voor in het geschreven taalgebruik. Het Frans werd in geschreven en gesproken communicatie aangewend door de elite. In de 18de eeuw werd het Frans nog belangrijker als cultuurtaal in de hogere kringen (Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 230-231; p. 254).

Op het einde van de Franse periode was het Nederlands in het Zuiden een totaal prestigeloze taal, die nauwelijks nog officiële functies vervulde, nauwelijks nog werd gedrukt en alleen in de vorm van lokale dialecten verder leefde als regionaal communicatiemiddel voor de overgrote meerderheid van het (gewone) volk.

Aan het begin van de 19de eeuw werden de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden opnieuw verenigd onder koning Willem I. De hereniging in de vorm van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden zou duren van 1814 tot 1830. Onder Willem I werd de positie van het Nederlands in het huidige Vlaanderen weer versterkt. In 1819 vaardigde hij een taalwet uit die het Nederlands verplicht maakte in administratie en gerecht in Vlaanderen. Deze taalwet zou in werking treden vanaf 1823. Daarnaast zette hij in op Nederlandstalig onderwijs. Vanuit verschillende hoeken kwam wel kritiek op de politiek van Willem I. De verfranse burgerij in Vlaanderen zag in het opgelegde Nederlands een schending van de taalvrijheid. Zijn politiek stuitte echter ook op verzet bij de katholieken en liberalen. Voor de katholieken was het Noordelijke Nederlands verwant met het protestantisme. De liberale middenklasse eiste persvrijheid en meer politieke macht. De onvrede over Willems regering leidde uiteindelijk tot de Belgische Revolutie in 1830. België werd in datzelfde jaar een onafhankelijke staat (Geerts, 1997, pp. 567-571; Janssens & Marynissen, 2011, pp. 141-142; Roegiers & Van Sas, 2014, pp. 298-310; Willemys, 2003a, p. 96; Witte & Van Velthoven, 1998, pp. 45-49).

Vanaf 1830 werd het Frans de enige officiële taal in België, een nieuwe staat die geregeerd werd door een Franstalige bovenlaag. De invloed van het Frans nam vanzelfsprekend weer toe, ook al werd de taal niet opgelegd. Men kan stellen dat het Nederlands in België in die periode echt 'bedreigd' was. Daar kwam verandering in met de Vlaamse Beweging. Er wordt geargumenteed dat de basis voor deze beweging gevormd werd tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, omdat verschillende leden destijds in contact waren gekomen met het Nederlandstalige onderwijs van Willem I. De beweging kan beschreven worden als een groep intellectuelen die o.m. ijverden voor meer rechten voor het Nederlands in Vlaanderen. Enkele spilfiguren waren Willems, Blommaert en Snellaert. Het ontstaan van de Vlaamse Beweging kan tussen 1834 en 1840 gesitueerd worden. Het begon als een culturele stroming, maar kreeg rond het midden van de eeuw een

meer politiek karakter. Het was het begin van de taalstrijd met, vanaf de jaren '70, een reeks taalwetten als resultaat. De Gelijkheidswet in 1898 zorgde er al voor dat het Nederlands officieel naast het Frans gebruikt kon worden in België. De facto veranderde dit echter weinig. Het Frans bleef namelijk de prestigetaal in Vlaanderen (Geerts, 1997, p. 567; pp. 572-574; Janssens & Marynissen, 2011, pp. 141-146; Lamberts, 2014, pp. 327-329; Willemys, 2003a, p. 96; Witte & Van Velthoven, 1998, p. 49-51; pp. 54-61).

Het standpunt van de Vlaamse Beweging was dat een officiële Nederlandse standaardtaal in Vlaanderen nodig was om meer rechten te verkrijgen voor Nederlandstaligen. Als standaardtaal zou het Nederlands bovendien opnieuw meer domeinen kunnen veroveren. Er waren dan twee opties. De eerste was om aansluiting te zoeken bij de standaardtaal die in het Noorden al tot ontwikkeling gekomen was. Dit was het standpunt van de zogenaamde integrationisten. De tweede optie was om een eigen Vlaamse standaardtaal uit te bouwen op basis van de regionale variëteiten. Deze visie werd vertegenwoordigd door de particularisten (Janssens & Marynissen, 2011, p. 148; Willemys, 2003a, p. 102; Willemys, 2003b, pp. 251-253). De discussie tussen integrationisten en particularisten speelde zich af in de 19de eeuw. Met name spelling vormde een belangrijk twistpunt. In 1844 werd de zogenaamde Willems-spelling of commissiespelling officieel ingevoerd. Deze spelling week slechts op enkele punten af van de spelling Siegenbeek in het Noorden, waardoor de commissiespelling als een overwinning voor de integrationisten gezien werd. De integrationisten namen eveneens het initiatief voor de Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen, die vanaf 1849 georganiseerd werden. Deze congressen waren bedoeld voor taal- en letterkundigen uit het Noorden en het Zuiden van het taalgebied. Hierdoor nam het contact met het Noorden toe. Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (cf. supra) is overigens een resultaat van deze congressen (Janssens & Marynissen, 2011, pp. 149-150; Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 384-385; Willemys, 2003a, pp. 103-104; Willemys, 2003b, pp. 253-255).

Aan het einde van de 19de eeuw werd duidelijk dat de integrationisten het pleit zouden winnen. De Noordelijke standaardtaal diende als model voor de standaardtaal in het Zuiden. De overwinning van de integrationisten kan verklaard worden door de toenmalige tijdsgeest. In de late 19de eeuw groeide bij de kleine burgerij in Vlaanderen namelijk de nood aan een beschaafde

Nederlandse standaardtaal. Zij wilden hogerop klimmen in de maatschappij, maar zagen het Frans als een drempel. De Noordelijke standaardtaal, die al prestige verworven had, kon weerwerk bieden tegen het Frans. Met een standaardtaal kon de kleine burgerij zich bovendien losmaken van het dialect dat door het gewone volk gesproken werd (Janssens & Marynissen, 2011, pp. 151-152; Willemys, 2003a, pp. 102-103). In de loop van de 20ste eeuw ontwikkelde de standaardtaal zich dan in Vlaanderen (Janssens & Marynissen, 2011, p. 152). Janssens en Marynissen (2011, p. 152) kenmerken deze standaardtaal als “het resultaat van een ruime, maar niet volledige aanpassing aan het noordelijke Nederlands, in combinatie met autonoom zuidelijke standaardiseringsprocessen”.

2.2 Recentere opvattingen

Uit de taalgeschiedenis komt naar voren dat het Zuiden geen rol meer heeft gespeeld in het standaardisatieproces vanaf de 17de eeuw. Bovendien bevond de volkstaal in het Zuiden zich in een ondergeschikte positie tegenover het Frans in de 17de en 18de eeuw (Janssens & Marynissen, 2011, pp. 138-139). We bemerken dus een scherp contrast tussen de ontwikkeling van het Standaardnederlands in Noord en Zuid. Zoals we zagen in Sectie 2.1 wordt in het Noorden eenheid in de schrijftaal bereikt in de 18de eeuw. Die eenheid staat tegenover de verschillende dialecten in het Zuiden. Vosters, Rutten, Van der Wal en Vandenbussche (2012, p. 151) stellen dat “[t]he achieved uniformity from the eighteenth century onward is [...] contrasted with the linguistic downfall of Flanders”. Van der Horst (2004, p. 73) spreekt over “de mythe over het 18de-eeuws taalverval”, een aanduiding die ook door andere taalkundigen overgenomen wordt (zie o.a. Rutten & Vosters, 2011, pp. 233-234; Vosters, Rutten & Van der Wal, 2010, p. 93). Van der Horst gebruikt niet toevallig ‘mythe’. Hij argumenteert dat deze opvatting over het Zuidelijke Nederlands in de 18de eeuw in overzichtswerken terechtgekomen is, maar dat er eigenlijk zeer weinig bekend is over dit Nederlands tussen 1600 en 1830. Aanwijzingen uit de externe taalgeschiedenis deden dit beeld al wankelen, maar ook onderzoek naar de interne taalgeschiedenis is wenselijk, aldus Van der Horst (2004, pp. 72-73; p. 81).

Uit empirisch onderzoek van het voorbije decennium is gebleken dat er nog meer mythes over het Zuidelijke Nederlands in de 18de en 19de eeuw op te

tekenen zijn, die verband houden met de opvatting van taalverval (Vosters, Rutten & Van der Wal, 2010, pp. 93-94). Rutten en Vosters (2011, p. 234) maakten op basis van de mythe die Van der Horst (2004, p. 73) noemt een onderverdeling in twee 'submythes'. Een eerste (sub)mythe is *the many-norms myth*, de opvatting dat er geen coherente normatieve traditie bestond in het Zuiden (Rutten & Vosters, 2011, pp. 235-236). Onderzoek wees uit dat er met name vanaf de tweede helft van de 18de eeuw sprake was van een eigen Zuidelijke normatieve traditie, en dat de voorschriften van grammatici overwegend uniform waren (zie o.a. Rutten & Vosters, 2010a; Rutten & Vosters, 2010b; Rutten & Vosters, 2011). Op de vermeende normatieve chaos in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de 18de eeuw komen we terug in Sectie 4.2 van Hoofdstuk 3.

Naar de tweede (sub)mythe wordt verwezen als *the orthographical-chaos myth* (Rutten & Vosters, 2011, p. 234). Deze vertrekt vanuit de visie dat er geen spellingregels te bespeuren waren in het eigenlijke taalgebruik in het Zuiden tot het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (ibid., p. 236). Dit bleek eerder een mythe op grond van een corpusstudie opgezet door Vosters, Rutten en Vandenbussche (2012) (zie ook Rutten & Vosters, 2011, pp. 244-249; Vosters, Rutten, Van der Wal & Vandenbussche, 2012, pp. 148-150). In deze studie werden spellingkenmerken onderzocht in administratieve en gerechtelijke teksten uit de vroege 19de eeuw, meer bepaald uit 1823 en uit 1829. De documenten werden dus geproduceerd tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, vanaf het moment dat het Nederlands verplicht werd in officiële domeinen tot het einde van de hereniging. De onderzochte spellingkenmerken konden voorkomen in een typisch Noordelijke of een typisch Zuidelijke vorm, parallel aan de respectievelijke normatieve voorschriften. Als voorbeeld nemen we hier de vorm van het bepaald en onbepaald lidwoord in de nominatief mannelijk enkelvoud. De vorm met *-(e)n* komt overeen met de Zuidelijke spelling (bv. 'den man'), terwijl de vorm zonder uitgang geassocieerd wordt met de Noordelijke spelling Siegenbeek (bv. 'de man').⁵ Uit het onderzoek bleek dat bepaalde, als typisch Noordelijk beschouwde spellingvarianten al de meerderheidsvariant uitmaakten in 1823 (cf. Figuur 1). Tegen 1829 werden de meeste Zuidelijke varianten ingeruild voor de Noordelijke. Beschouwen we ons voorbeeld van de lidwoorden (midden onderaan Figuur 1), zien we dat de uitgang op *-(e)n* in

⁵ Voorbeelden overgenomen uit Vosters, Rutten & Vandenbussche, 2012, p. 263.

1823 nog meer dan de helft uitmaakte. De Noordelijke variant zonder uitgang kwam wel al in 44% van de gevallen voor. In 1829 was de Noordelijke spelling overtuigend de meerderheidsvariant. De resultaten etaleren enerzijds flexibiliteit van de scribenten om de Noordelijke spelling aan te nemen van zodra het Nederlands opgelegd werd. Anderzijds wijzen de onderzoekers op convergentie van de spelpraktijken aan het einde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Deze observaties geven geen blijk van spellingchaos in de jaren voordien (Vosters, Rutten & Vandenbussche, 2012, pp. 266-269).

	Total		Dotting of [ei]		Diphthongs		
	S	N	y	ij	-y	-ij	-i
Total	5.546	10.600	3.221	1.038	454	122	2.102
1823	42%	58%	78%	22%	25%	7%	68%
1829	24%	76%	73%	27%	4%	1%	95%

	Vowel lengthening		Article N Sg M		Accent marks		Ind Pres 2+3 Sg	
	V+e	V+V	-(e)n	-ø	with	without	-d	-dt
Total	1.570	3.683	131	149	151	3.616	19	12
1823	44%	56%	56%	44%	5%	95%	100%	0%
1829	8%	92%	38%	62%	3%	97%	25%	75%

Figuur 1: distributie spellingvarianten per jaartal, met links steeds de Zuidelijke variant en rechts de Noordelijke variant (overgenomen uit Vosters, Rutten & Vandenbussche, 2012, p. 268)

Zoals we aan het begin van deze sectie aanhaalden, wordt het verval in het Zuiden traditioneel afgezet tegen uniformiteit in het Noorden. Het beeld dat we krijgen van de standaardisatie in het Noorden is “tamelijk lineair” (Rutten, 2008, p. 35): van het Hollandse dialect naar een standaardtaal (ibid.). Dit beeld suggereert dat er amper of geen variatie meer was in de geschreven standaardtaal. Vosters, Rutten en Van der Wal (2010) poneren de Noordelijke uniformiteit in de 18de eeuw eveneens als een mythe (zie ook Vosters, Rutten, Van der Wal & Vandenbussche, 2012, pp. 151-153). Het beeld van taalverval in het Zuiden wordt nog versterkt door te refereren aan de uniformiteit die in de Noordelijke geschreven taal bestond, zo stellen Vosters, Rutten en Van der Wal (2010, pp. 99-100). Ze verkenden deze mythe in de normatieve traditie en in het eigenlijke taalgebruik. In eerste instantie werden spellingkenmerken onderzocht in 18de-eeuwse normatieve werken

uit het Noorden. Daaruit bleek dat de normatieve traditie over het algemeen coherent was. Voor de meeste kenmerken stemden de voorschriften overeen. Opvallend was wel dat varianten die als typisch voor het Zuiden beschouwd werden (bv. de ongestipte <y> i.p.v. de gestipte <ij>) in de 18de eeuw ook in het Noorden voorgeschreven werden door verschillende grammatici. Vervolgens werd de uniformiteit in het eigenlijke taalgebruik geëvalueerd op basis van het *Brieven als Buit* (BaB)/*Letters as Loot* (LaL) corpus. De conclusie van deze verkennende studie was dat de normatieve voorschriften niet zonder meer gevolgd werden door de scribenten. Voor verschillende spellingkenmerken kon variatie opgetekend worden, alsook overeenkomsten met de schrijfp praktijk in het Zuiden (Vosters, Rutten & Van der Wal, 2010, pp. 100-106). Zoals we zullen zien in Sectie 3.2 bestaat het *Brieven als Buit corpus* uit handgeschreven privé brieven uit de late 17de eeuw en de late 18de eeuw. Het is een bijzondere bron, niet in het minst omdat de brieven opgesteld zijn door scribenten uit verschillende sociale klassen, en bovendien door zowel mannen als vrouwen (Rutten & Van der Wal, 2014, pp. 1-17). Uitgebreide empirische studies op basis van het *Brieven als Buit corpus* bevestigen dat het taalgebruik van de scribenten nog aanzienlijk veel variatie kon bevatten, zeker in vergelijking met gedrukte teksten (Nobels, 2013; Rutten & Van der Wal, 2014; Simons, 2013). Rutten en Van der Wal (2014, p. 405) concluderen in de monografie van het *Brieven als Buit* project het volgende:

Whereas the seventeenth-century printed language still allowed a fair degree of variation, the written language of our late-seventeenth-century letters exhibited an even higher degree of both social and regional variation. Moreover, alongside the considerable uniformity of eighteenth-century printed language, a still impressive degree of variation was revealed in late-eighteenth-century letters.

De bovengenoemde bevindingen kunnen het traditionele beeld van de taalgeschiedenis bijstellen. Enerzijds kan men vraagtekens plaatsen bij de tweedeling in Noord en Zuid. Waar de 18de eeuw een periode van consolidatie was van de taalnormen in het Noorden, zien we tegelijk een coherente normatieve traditie in het Zuiden. Bovendien constateerden de onderzoekers Zuidelijke én Noordelijke spellingvarianten in het administratieve taalgebruik tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, met een toename van Noordelijke vormen naar het einde van

die periode toe. De veronderstelde orthografische chaos in het Zuiden voor Willems taalpolitiek wordt hiermee in twijfel getrokken. Anderzijds bleek uit corpusstudies naar Noordelijk taalgebruik dat er nog enorme variatie bestond in de 17de en 18de eeuw. Dit betekent dat we ook niet zonder meer kunnen uitgaan van een uniforme schrijftaal in het Noorden in de 18de eeuw.

3 Historische sociolinguïstiek

3.1 Onderzoekstraditie

De recentere opvattingen in Sectie 2.2 passen in een relatief nieuwe onderzoekstraditie in de taalkunde, namelijk de historische sociolinguïstiek. Het historisch-sociolinguïstisch onderzoek kent zijn beginjaren in de jaren '80 van de 20ste eeuw (zie o.a. Nevalainen, 1999, p. 499; Willemyns & Vandenbussche, 2000, p. 259). Als eerste studie wordt traditioneel Romaine (1982) genoemd (o.a. Auer et al., 2015, p. 2; Nevalainen, 1999, p. 504; Nevalainen & Raumolin-Brunberg, 2017, p. 2). In deze studie onderzocht Romaine relativa in het *Middle Scots* tussen 1530 en 1550 (Nevalainen & Raumolin-Brunberg, 2017, p. 2). Romaine (2005, p. 1696) zelf wijst erop dat de bekende publicatie van Weinreich, Labov en Herzog (1968) beschouwd kan worden als het begin van de historische sociolinguïstiek. Weinreich et al. hanteren de term niet, maar benadrukken volgens Romaine (2005, p. 1696) wel “[...] the need to use the external history of a language in historical reconstruction and to abandon the dichotomy between synchrony and diachrony [...]”. Het belang van deze publicatie wordt ook aangehaald door Auer et al. (2015, p. 2; p. 4). Willemyns en Vandenbussche (2006, p. 146) opereren eveneens dat historisch-sociolinguïstisch onderzoek langer bestaat dan de term *historische sociolinguïstiek*.

Binnen de historische sociolinguïstiek worden moderne sociolinguïstische principes aangewend om historische data te onderzoeken (Auer et al., 2015, p. 4). Hoewel er ook duidelijk overeenkomsten zijn met de historische taalkunde (en andere disciplines), verkiezen we zoals Nevalainen en Raumolin-Brunberg (2012, pp. 26-27) om de historische sociolinguïstiek in directe relatie tot de moderne sociolinguïstiek te plaatsen. De moderne sociolinguïstiek bestudeert de relatie tussen taal en maatschappij. Concreet wordt in kaart gebracht hoe sociale variabelen zoals sociale klasse, gender, leeftijd, maar ook andere variabelen zoals regio, zich verhouden tot

taalvariatie (Nevalainen & Raumolin-Brunberg, 2017, p. 16). De historische sociolinguïstiek bestudeert deze variabelen in een historische context. Deze manier van werken steunt op het *uniformitarian principle*, zoals beschreven door Labov (1972, p. 275; geciteerd in Auer et al., 2015, p. 4). Op grond van dit principe zijn de processen van taalverandering die we vandaag waarnemen ook werkzaam geweest in het verleden (Auer et al., 2015, p. 4). Nevalainen (1999, p. 502) argumenteert dat dit principe nuttig is, maar dat we sociale variabelen niet zonder meer kunnen toepassen op een historische context. Ze benadrukt dan ook dat een reconstructie van de samenlevingen in het verleden essentieel is. De noodzaak om de sociale context te reconstrueren wordt ook aangehaald door Auer et al. (2015, p. 5). Het verleden effectief in kaart brengen kan als een methodologische uitdaging beschouwd worden (ibid.). Dit is niet de enige uitdaging. De historische sociolinguïstiek is namelijk afhankelijk van het taalmateriaal dat – vaak willekeurig – bewaard gebleven is. Vóór het tijdperk van opnames zijn dit bovendien geschreven bronnen. Historisch sociolinguïsten kunnen dus enkel indirect in contact komen met het gesproken taalgebruik van weleer. Dat is anders bij de moderne sociolinguïstiek, die zich vooral op gesproken communicatie baseert (Nevalainen, 1999, p. 499; Nevalainen & Raumolin-Brunberg, 2017, p. 26). Labov (1994, p. 11) stelt dat de historische taalkunde in het algemeen in dat opzicht te maken heeft met ‘bad data’.

Hoewel er inderdaad restricties zijn wanneer men werkt met historische data, zijn er ook een aantal voordelen aan verbonden. Historische data laten in eerste instantie toe om een onderzoek te voeren in werkelijke tijd in plaats van in schijnbare tijd. Een onderzoek in schijnbare tijd is weliswaar ook mogelijk. Dan zou men taalverandering onderzoeken door naar verschillende generaties taalgebruikers in een bepaalde periode te kijken. Aangezien er echter *real time* data beschikbaar zijn, wordt werken met *apparent time* data optioneel (Nevalainen & Raumolin-Brunberg, 2017, pp. 26-27; pp. 83-85). Vervolgens zijn historische data authentiek in de zin dat de onderzoeker ze niet kan beïnvloeden. In de moderne sociolinguïstiek kan de zogenaamde *observer’s paradox* daarentegen het taalgebruik van de participanten beïnvloeden (Nevalainen & Raumolin-Brunberg, 2017, pp. 27-28).

Een onderdeel van de historische sociolinguïstiek is de zogenaamde *language history from below* (Elspaß, 2005; Elspaß, 2007; Elspaß, 2012b).

Deze benadering mag niet verward worden met het sociolinguïstische concept *change from below*, waarbij men zich niet bewust is van een taalverandering. Het is bovendien een verandering die eerder aanvangt in de lagere sociale klassen (zie o.a. Labov, 1965, pp. 110-113; Romaine, 2005, p. 1698). De taalgeschiedenis *from below* kan als aanvulling gezien worden voor taalgeschiedenissen *from above* zoals die tot laat in de 20ste eeuw overgeleverd werden. Die taalgeschiedenissen waren grotendeels gebaseerd op standaardtalen of op standaardtalige registers. Andere variëteiten op het continuüm tussen formeel geschreven en informeel gesproken taalgebruik hadden hierin geen plaats (Elspaß, 2007, pp. 3-4). Concreet zijn traditionele weergaves van de taalgeschiedenis gebaseerd op gedrukte teksten (Elspaß, 2012b, p. 156). Door geen of weinig aandacht te schenken aan “texts ‘below’ the surface of printed language” is een grote groep taalgebruikers lange tijd onderbelicht gebleven in de taalgeschiedschrijving (Elspaß, 2007, p. 4). De *language history from below* houdt een perspectiefwissel in. Twee aspecten staan daarbij centraal. Enerzijds verschuift de focus van een selecte groep naar een grotere groep taalgebruikers. Zo wordt ook aandacht besteed aan het taalgebruik van de lagere klassen en de middenklassen (Elspaß, 2007, pp. 4-5). Dit is belangrijk, want “[...] the written record available is also strongly biased toward formal writings of highly educated men from the upper ranks of society” (Auer et al., 2015, p. 5).

Vervolgens houdt *from below* in om een taalgeschiedenis te schrijven op basis van bronnen die het gesproken taalgebruik zo dicht mogelijk benaderen (Elspaß, 2007, p. 5). Om te weten welke bronnen dit precies zijn, moet de relatie tussen geschreven en gesproken taalgebruik herbekeken worden (o.a. Auer et al., 2015, p. 7; Elspaß, 2012b, p. 157). Koch en Oesterreicher (1985) maken een onderscheid tussen het medium waarmee taal tot uitdrukking gebracht wordt en de conceptie van die uitingen (zie ook Elspaß, 2012b, pp. 157-158). Het medium kan fonisch (overdracht via de stem) of grafisch (overdracht via het geschreven woord) zijn. Tussen beide bestaat een strikte tweedeling. De conceptie van een tekst kan men echter voorstellen op een continuüm (Elspaß, 2012b, p. 157; Koch & Oesterreicher, 1985). Koch en Oesterreicher (1985) stellen een dergelijk continuüm van gesproken en geschreven taal voor. De pool ‘gesproken’ kenmerken ze als *Sprache der Nähe*, de pool ‘geschreven’ als *Sprache der Distanz*. Elspaß (2012b, p. 157) duidt de begrippen als *language of immediacy* en *language of distance*. *Immediacy* impliceert dan oraliteit, informeel en spontaan

taalgebruik. Aan de andere kant wijst *distance* op geletterdheid, formeel en gepland taalgebruik. Op basis van het continuüm van Koch en Oesterreicher kunnen o.m. private brieven en dagboeken in de richting van de *language of immediacy* geplaatst worden (Elspaß, 2012b, p. 158). Dit zijn voorbeelden van egodocumenten, een verzamelterm voor persoonlijke geschriften zoals dagboeken, memoires en private brieven (Dekker, 2002a, p. 7) (cf. Hoofdstuk 4, Sectie 3.2). Egodocumenten kunnen voor de twee beschreven doelen van de *language history from below* aangewend worden. Ten eerste werden deze teksten niet enkel door de elite geproduceerd. Ook het ‘gewone volk’ was in staat om brieven te schrijven of dagboeken bij te houden vanaf de vroegmoderne tijd (Elspaß, 2007, p. 5; Elspaß, 2012b, pp. 159-160). We krijgen dus toegang tot het geschreven taalgebruik van de eerdergenoemde lagere en middenklassen, een groep die lang onzichtbaar bleef in de taalgeschiedschrijving (Elspaß, 2007, p. 4). Daarnaast worden egodocumenten beschouwd als de teksten die een inkijk kunnen geven in het gesproken taalgebruik (Auer et al., 2015, p. 7; Elspaß, 2007, p. 5; Elspaß, 2012b, p. 158; Rutten & Van der Wal, 2014, p. 20; p. 22). Zowel egodocumenten van de lagere sociale klassen als van de elite komen voor dit doel in aanmerking (Elspaß, 2007, p. 5).

3.2 Corpora

Het opbouwen van elektronische corpora behoort tot het kwantitatieve luik van de historische sociolinguïstiek. Met de uitbouw van de corpuslinguïstiek werden in het verleden meerdere historische corpora samengesteld (Auer et al., 2015, pp. 5-6). Hieronder geven we een overzicht van bekende corpora voor de Germaanse talen, met een vooruitblik op het eigen corpus voor het Nederlands. In deze corpora werden verschillende dimensies samengebracht, waaronder regio, tijd en genre. Over genre stellen Nevalainen en Raumolin-Brunberg (2017, p. 2; nadruk in origineel) het volgende:

In the last three decades the notion of **genre** has dominated historical studies of language variation. Their focus has been on the linguistic description and textual embedding of language changes, and they have demonstrated, for instance, that such speechlike genres as drama and personal letters are more likely to foster

linguistic innovations than typical written genres, such as legal and other official documents.

Voor het Engels werden de afgelopen decennia verschillende elektronische corpora opgebouwd. Een multigenre corpus is het *Helsinki Corpus of English Texts*. Dit corpus werd samengesteld aan de Universiteit van Helsinki en bevat bij benadering teksten uit de periode 750-1700. Het Oudengels, Middelenengels en vroegmodern Engels werden in dit corpus samengebracht (Kytö, 1996). Daarnaast bestaat *ARCHER*, eveneens een multigenre corpus. *ARCHER* staat voor *A Representative Corpus of Historical English Registers*. De registers in het corpus kunnen opgedeeld worden in *speech-based* en *written*. Het corpus reikt van het jaar 1650 tot de 20ste eeuw en bevat zowel Britse als Amerikaanse teksten (Biber, Finegan & Atkinson, 1994, pp. 1-4). Een multigenre corpus voor het Duits is het *GerManC* corpus. Dit corpus bevat teksten van 1650 tot 1800 en telt acht verschillende genres. Verder zijn de teksten afkomstig uit vijf regio's in het Duitse taalgebied (Durrell, Bennett, Scheible & Whitt, 2012).

Nevalainen en Raumolin-Brunberg (2017, p. 27) stellen dat er in historisch-sociolinguïstisch onderzoek een trend waar te nemen is van multigenre corpora naar single-genre corpora. Een corpus dat enkel uit brieven bestaat is het *Corpus of Early English Correspondence* (CEEC). Dit corpus bestaat uit ca. 6.000 private brieven uit de periode 1410-1681, geschreven door bijna 800 scribenten. Het werd opgebouwd in de jaren '90 van de 20ste eeuw met het oog op historisch-sociolinguïstisch onderzoek (Nevalainen & Raumolin-Brunberg, 2017, p. 9). Recent werd dit corpus uitgebreid met de 18de eeuw. Het *Corpus of Early English Correspondence Extension* (CEECE), zoals het genoemd werd, bevat brieven vanaf 1681 tot en met 1800 en bouwt dus voort op het oorspronkelijke CEEC. In het CEECE werden nog eens bijna 5.000 brieven opgenomen, geschreven door iets meer dan 300 scribenten (Kaislaniemi, 2018, pp. 45-48). In de marge van het CEEC merkten Nevalainen en Raumolin-Brunberg (2012, p. 32) op dat “[...] personal correspondence provides the ‘next best thing’ to authentic spoken language [...]”. Veel van de corpora die opgebouwd zijn voor historisch-sociolinguïstisch onderzoek bestaan dan ook uit private brieven (Rutten & Van der Wal, 2014, p. 4; Van der Wal & Rutten, 2013, p. 2). Voor het Duits bestaat Elspaß’ corpus van emigrantenbrieven (Elspaß, 2005). Het corpus bestaat uit meer dan 600 brieven uit de 19de eeuw, geschreven door mannen

en vrouwen, hoewel deze laatste in de minderheid zijn. Het merendeel van de scribenten – afkomstig uit het hele Duitse taalgebied – was uitgeweken naar de Verenigde Staten. Via brieven hielden zij o.m. contact met hun verwanten (Elspaß, 2012a, p. 45; p. 47). Voor het Nederlands werd aan de Universiteit Leiden het *Brieven als Buit (BaB)/Letters as Loot (LaL) corpus* samengesteld (<https://brievenalsbuit.ivdnt.org>). Het corpus bevat ruim 900 buitgemaakte private brieven uit de late 17de eeuw en de late 18de eeuw, opgesteld door ruim 700 verschillende scribenten. De scribenten zijn afkomstig uit verschillende regio's in de Noordelijke Nederlanden. Onder hen bevinden zich zowel mannen als vrouwen, en bovendien worden verschillende sociale klassen vertegenwoordigd in dit corpus (Rutten & Van der Wal, 2014, pp. 1-17). Naast de bovengenoemde brieven corpora, kunnen ook administratieve teksten de basis vormen voor historisch-sociolinguïstisch onderzoek. Voor het Nederlands werden deze teksten eerder aangewend in het zogenaamde 'Brugge-project' (Willemyns & Vandebussche, 2000) en in het VKN-corpus. Het VKN-corpus, verwijzend naar het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, bestaat uit 225 19de-eeuwse administratieve en gerechtelijke teksten uit de Zuidelijke Nederlanden (Vosters, 2011, pp. 187-217).

Krogull (2018, pp. 30-32) beschrijft dat er na de focus op multigenre corpora en vervolgens single-genre corpora, recent opnieuw meer aandacht voor multigenre corpora lijkt te zijn. Zoals eerder beschreven in deze sectie, was genre vanaf de beginjaren een belangrijk aspect in historisch-sociolinguïstisch onderzoek. De recente ontwikkeling in de richting van multigenre corpora vertaalt zich o.m. in het *Going Dutch Corpus* (Krogull, 2018, pp. 37-69). Voor dit corpus werd ook een genredimensie ingebouwd om te onderzoeken in welke mate taalveranderingen verschillende genres beïnvloeden (Krogull, 2018, p. 49). Het *Going Dutch Corpus* omvat zowel handgeschreven egodocumenten als gedrukte kranten. De egodocumenten in het corpus worden gerepresenteerd door private brieven, dagboeken en reisverslagen. Er werd materiaal verzameld uit verschillende regio's in de Noordelijke Nederlanden, met aandacht voor centrum en periferie. Tot slot heeft het corpus nog een diachrone dimensie met teksten uit de periode 1770-1790 en de periode 1820-1840.

Het *Historical Corpus of Dutch (HCD)* dat voor het huidige onderzoek samengesteld werd is eveneens een diachroon multigenre corpus. Het HCD

28 Pluricentriciteit in de taalgeschiedenis

bestaat uit handgeschreven administratieve teksten en egodocumenten, en uit gedrukte pamfletten. Het corpus bestrijkt een periode van vier eeuwen, van de 16de eeuw tot en met de 19de eeuw. Materiaal werd gekozen rond het midden van elke eeuw. Daarnaast heeft het HCD nog een regionale dimensie, met twee centrale (Holland, Brabant) en twee perifere (Zeeland, Vlaanderen) gebieden. Het HCD wordt in detail beschreven in Hoofdstuk 4.